

Pitkäaikaisvangin vapauttamismenettely: riskiarvion tulkitsemisesta ja tarkoituksesta

Assi Liukkonen

Kirjallinen lopputyö

Oikeuspsykologian erikoistumiskoulutus 2021–2023

TIIVISTELMÄ

Laki pitkäaikaishankien vapauttamismenettelystä (781/2005) 1§ mukaan elinkautiseen vankeuteen tuomittujen ehdonalaista vapauttamista koskevaan hakemukseen on Rikosseuraamuslaitoksen annettava lausunto Helsingin hovioikeudelle. Tässä lausunnossa Rikosseuraamuslaitoksen on puollettava tai vastustettava vapauttamista ja otettava kantaa tuleeko vanki määrätä koevapauteen. Lausuntoon on liitettävä arvio vapauttamisen edellytyksistä sekä muu vankia koskeva selvitys. Tämän lisäksi 1.9.2011 voimaan tulleen lakimuutoksen jälkeen elinkautiseen vankeuteen koskevaan lausuntoon on lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen. Artikkelissa tarkastellaan tutkimustietoa, jota on saatavilla väkivaltakäyttäytymisestä, riskiarvioista sekä näiden yhteydestä uusintarikollisuuteen. Artikkelissa pyritään tarkastelemaan tutkimustiedon valossa väkivaltarikon arviointiin liittyviä menetelmällisiä ja tulkinnallisia haasteita ja miten ne suhteutuvat vapauttamismenettelyyn liittyvään lausuntoon. Tuomme esille, miten väkivallan riskiarvioiden käyttö oikeudellisissa päätöksenteoissa voi olla ongelmallista. Tämä ongelmallisuus kiteytyy väkivaltaisen käyttäytymisen ennustamisen vaikeuteen. Artikkelissa tuodaan esille jo aiemminkin oikeuspsykiatrian ammattihenkilöiden ehdottamia vaihtoehtoisia tapoja riskiarvioiden käyttöön vankeusaikana. Väkivaltarikon arvioinnin tarkoituksena on nostaa esiin riskitekijöitä, ei niinkään pyrkiä ennustamaan kuka käyttäytyy väkivaltaisesti.

1 Johdanto

Suomessa tuli voimaan 1.9.2011 lakimuutos (781/2005), jossa elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan vapauttamista koskevaan lausuntoon on liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen. Tämä arvio tehdään vankiterveydenhuollon psykiatrisissa yksiköissä Turussa ja Vantaalla ja siihen osallistuvat oikeuspsykiatrin lisäksi psykologi sekä psykiatrinen sairaanhoitaja. Arvio perustuu niin vangin haastatteluun kuin muihin tiedonlähteisiin mitä vangista on saatavilla, kuten rangaistusajan suunnitelmaan ja miten se on toteutunut.

Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, mitä oikeuspsykologisen tutkimuksen pohjalta tiedetään väkivaltaisesta käyttäytymisestä ja väkivaltarikon arvioinnista sekä tarkastellaan tätä lakimuutosta näiden tutkimustietojen valossa. Kyseessä on mielenkiintoinen tieteenalojen välinen rajapinta ja jossa päätöksenteolla on inhimillisiä ja vakaviakin seuraamuksia. Riskiarvioilla voi olla pitkäaikaisia, yksilön vapauteen liittyviä seuraamuksia, kuten rangaistuksen pidentyminen tai ehdonalaisuuteen pääsyn pidentyminen¹. Toisaalta väkivallalla on pitkäkestoisia seuraamuksia, joita ymmärrettävästi pyritään pienentämään. Tuomme esille väkivaltarikon arvioinnin perustaa, arvioinnin luotettavuutta ja miten näitä tuloksia voidaan tulkita ja soveltaa oikeudellisissa päätöksenteoissa.

Väkivalta voidaan määritellä usealla tavalla. Väkivallan määrittely tässä yhteydessä on tärkeää, kun mietitään väkivallan riskiarvion luotettavuutta sekä arvion perusteella tehtäviä päätöksiä. Vuonna 1996 WHO (World Health Organisation) julisti väkivallan olevan merkittävä ja lisääntyvä kansanterveyden ongelma ja samana vuonna ensimmäinen ”World report on violence and health” julkaistiin. Tässä raportissa WHO määritteli väkivallan ”tahalliseksi fyysisen voiman käytöksi, uhkaukseksi tai teoksi, joka kohdistuu itseän, toiseen ihmiseen tai ryhmää tai yhteisöä vastaan ja jonka seurauksena tai se suurella todennäköisyydellä johtaa loukkaantumiseen, kuolemaan, psyykkiseen vammaan, kehityksen häiriöön tai menetykseen”². Raportissa pyrittiin kuvamaan väkivallan seuraamukset mahdollisimman laajasti, ottamaan huomioon myös ne seuraamukset, jotka eivät välttämättä ole suoraan fyysiseen terveyteen liittyviä, vaan ovat luonteeltaan psyykkisiä tai

¹ Ivan Zinger, Actuarial Risk Assessment and Human Rights: A Commentary. Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice 46 (5) 2004, s. 607-620

² Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi, Rafael Lozano, 2002, World Report on violence and health (Meeting Report), <https://www.who.int/publications/i/item/9241545615>

sosiaalisia. Nämä seuraamukset voivat tulla esille hitaasti ja kestää pitkään väkivallan loppumisen jälkeen. Raportissa tuotiin esille kaksi tekijää, jotka laajensivat perinteisen väkivallan määritelmää. Nämä tekijät olivat tahallisuus ja valta. WHO:n määritelmän mukaan teko lasketaan väkivallaksi, jos se on tahallinen, riippumatta teon seuraamuksista. Tahallisuutta määriteltäessä voidaan erottaa teon ja seuraamusten tahallisuus. Ihminen voi käyttää väkivaltaa tahallisesti, mutta ei kuitenkaan halua toisen kärsivän väkivaltaisen käyttäytymisen seuraamuksista. WHO:n lähtökohta kuitenkin on väkivallan merkitys terveydelle ja täten tahallinen väkivalta lasketaan väkivallaksi, vaikka tekijällä ei ole tahallisuutta teon seuraamusten osalta. Tämän lisäksi vallan lisääminen määrittelyyn laajensi väkivallan käsityksen sisältämään ne teot, jotka tapahtuvat eri valtasuhteiden sisällä, kuten uhkailun ja pelottelun.

2 Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä

Aiemmin voimassa olleen pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain 1§:n 2 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitoksen oli ehdonalaista vapauttamista koskevan hakemuksen johdosta annettavassa lausunnossa todettava, puoltaako vai vastustaako se vapauttamista ja onko vanki määrättävä rikoslain 2 c luvussa tarkoitettuun valvottuun koevapauteen. Lausuntoon liitettiin lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen arvio vapauttamisen edellytyksistä ja muu vankia koskeva selvitys. Hovioikeudella oli siis käytössään Rikosseuraamuslaitoksen lausunnon ohella muun muassa vankilanjohtajan lausunto, arviointikeskuksen johtajan selvitys sekä pääsääntöisesti psykologin lausunto niissä tilanteissa, joissa vangilla oli ollut potilassuhde psykologiin. ¹ Lakimuutoksen jälkeen lausuntoon tuli liittää oikeuspsykiatrin arvio vangin riskikäyttäytymisestä. Lain 1 §:n 2 momentin mukaan kyseessä on arvio ”vangin riskistä käyttäytyä väkivaltaisesti”. Tarkoituksena on, että lausunnossa ilmaistaan tehdyt havainnot uusimisriskiarvioista ja väkivaltaisen käyttäytymisen riskiä yleisesti, eikä tarkkaa arvioita millaiseen väkivaltarikokseen vanki mahdollisesti syyllistyy. Esityksen mukaan lakimuutoksen tarkoituksena ei ole muuttaa rikoslaissa säädettyjä vapauttamisharkinnan perusteita. Nämä perusteet ovat elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatu, muut rangaistukset, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu 10 a §:ssä tarkoitettuna vankilassaoloaikana, tuomitun muu mahdollinen myöhempi rikollisuus sekä 9 §:n 2 momentissa tarkoitettut seikat. Tämän lisäksi vapauttamisharkinnassa tulee ottaa huomioon vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitettun rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja vankila-aikainen käyttäytyminen muutenkin. Harkinnassa voidaan myös ottaa huomioon vangin sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja. (23.8.2013/628).

Lakimuutosta perusteltiin esityksessä siten, että riskiarvioista saatava tieto on tarpeellista ja tärkeää hovioikeuden päätöksenteon tueksi ja se yhtenäistää vapauttamismenettelyä. Perusteina olivat myös se, että aiemminkin arviota väkivaltariskistä oli tehty näissä lausunnoissa, mutta se perustui vankilan henkilökunnan havaintoihin eikä vangista tehtyyn psykiatriseen arvioon. Täten lakimuutoksen jälkeen arvio perustuisi psykiatrian ammattilaisten systemaattiseen arvioon erinäisten havaintojen sijasta. Tämän tyyppisen systemaattisen arvion, jonka tekeminen perustuu lakiin, nähtiin yhtenäistävän vapauttamismenettelyä sekä tehostavan vapauteen valmistautumista. Esityksen mukaan elinkautisvankien väkivaltaista käyttäytymistä ennustava riskinarviointi yhdistettynä tehostettuun valvontaan sekä päihteiden käyttöön ja väkivallan vähentämiseen liittyviin toimintaohjelmiin edistää vapautuneen mahdollisuuksia elää rikoksetonta elämää ja lisää yhteiskunnan turvallisuutta. Tämän lisäksi esityksen mukaan, jollei elinkautisvankia päästetä ehdonalaiseen vapauteen, riskinarviointia voitaisiin hyödyntää suunniteltaessa hänelle vankilassa väkivallan vähentämiseen tähtäviä ja muita käyttäytymiseen vaikuttavia toimintoja ja

toimintaohjelmia. Jos taas vanki päästetään ehdonalaiseen vapauteen, riskinarvioinnin tuloksia voitaisiin käyttää hyväksi valvonta-ajan suunnittelussa ja toteuttamisessa.

3 Riskiarvioiden historiaa

Väkivaltariskiarviota on tehty rikosoikeuden historiassa jo pitkään, mutta menetelmät ovat kehittyneet ajan kanssa. Väkivaltariskiarvioiden käyttö ja maine on vaihdellut eri vuosikymmeninä, mutta viimeisten 20 vuoden aikana riskiarvioista on tullut vakiintunut käytäntö monissa maissa oikeudellisissa päätöksenteoissa. Ensimmäisiä yrityksiä määritellä väkivallan ja uusintarikollisuuden riskiä voidaan pitää Burgessin vuonna 1928 muodostamaa teoriaa 22 muuttujasta, jotka ennustavat ehdonalaisuuden onnistumista³. Kliinisessä työssä nämä niin sanotut ensimmäisen aallon riskiarviot perustuivat hyvin pitkälti strukturoimattomiin ammatillisiin arvioihin⁴. Tämän tyyppisten riskiarvioiden ongelmina olivat muun muassa se, että riskiarvioiden lopputulokset riippuivat hyvin pitkälti arvioitsijasta, koska ei ollut oikein mitään selkeää teoriaa tai tutkimusta aiheesta. Vuonna 1960 lopulla kritiikki arvioita kohtaan nousi ja tällöin alettiin kehitellä ns. toisen aallon arvioita. Toisen aallon arviot olivat jo astetta enemmän strukturoidumpia kuin ensimmäisen aallon, mutta näissä arvioissa muuttujat olivat pitkälti staattisia muuttujia. Staattisiksi muuttujiksi tyypillisesti kutsutaan sellaisia tekijöitä, jotka eivät muutu ajan kanssa, esimerkkinä kuinka monta rikosta ihminen on tehnyt. Vuonna 1973 Yhdysvalloissa kehitettiin ja alettiin käyttää SFS (Salient Factor Score) arviota kaikissa ehdonalaisuuteen liittyvissä päätöksissä aina vuoteen 1987 asti⁵. Tällä hetkellä käytetyt, kolmannen aallon riskiarviot sisältävät dynaamisia tekijöitä, joita usein kutsutaan kriminologiseksi tekijöiksi⁶. Vuonna 1993 julkaistiin aktuaarinen riskiarviointimenetelmä nimeltään VRAG (violence risk appraisal guide) Kanadassa⁷. VRAG on tällä hetkellä monissa maissa käytetty arviointimenetelmä ja sitä käytetään myös Suomessa.

4. Riskiarvioiden teko

Riskiarviot voidaan jakaa ei-harkinnanvaraiseen ja harkinnanvaraiseen päätöksentekoon. Tämä jako perustuu siihen, miten paljon arvioitsijan harkinta vaikuttaa arvioon. Ei-harkinnanvaraisessa päätöksenteossa arviointi tapahtuu lähinnä arvioitujen muuttujien perusteella. Sen sijaan harkinnanvaraisessa päätöksenteossa arvioitsija harkitsee mitkä arvion muuttujista on keskeisiä ja millä tavalla ja muodostaa jonkinlaisen kokonaiskäsityksen riskistä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Ei-harkinnanvarainen päätöksenteko tarkoittaa pääasiassa aktuaaristen riskinarviointimenetelmien käyttöä. Aktuaarisia menetelmiä voidaan ajatella yhtälöinä, joissa ennalta määrättyjä muuttujia painotetaan ja yhdistellään tiettyjen algoritmien mukaisesti ja tämän perusteella saadaan todennäköisyysarvio riskistä tietyllä määritetyllä ajanjaksolla. Aktuaaristen menetelmien hyvänä puolena pidetään menetelmien kykyä jakaa populaatioita eri riskiryhmiin⁸. Riskikäyttäytymisen todennäköisyys nähdään jatkumona, johon eri riskiryhmät asettuvat sen mukaan, miten muuttujat täyttyvät. Arviointimenetelmien ei siis tarvitse tehdä tarkkoja kaksijakoisia ennustuksia, sitä onko ihminen väkivaltainen vai ei, vaan tarkoituksena on kuvata erilaisia riskintasoja erilaisten populaatioiden sisällä. Nämä erilaiset populaatiot ovat arvioissa niitä, joiden

³ James Bonta, J. Stephen Wormith, Risk and need assessment. Teoksessa Gill McIvor ja Peter Raynor (toim.) *Developments in social work with offenders, Research Highlights in Social Work 48*, 2007, s. 131-152.

⁴ Don Andrews, James Bonta, and J. Stephen Wormith. The recent past and near future of risk and/or need assessment. *Crime & delinquency*, 52(1) 2006, s. 7-27.

⁵ James Bonta - J. Stephen Wormith, 2007, s. 131-152.

⁶ Ivan Zinger, 2004, s. 607-620

⁷ VRAG

⁸ Eric Silver, Lisa L. Miller. A cautionary note on the use of actuarial risk assessment tools for social control. *Crime & Delinquency 48(1)* 2002, s.138-161.

mukaan arviot on validoitu. Esimerkiksi seksuaaliväkivallan riskiarvioissa verrokkipopulaatio, johon arvioitavaa verrataan, muodostuu seksuaaliväkivaltarikollisista. Esimerkiksi tehdään arvio, jossa todetaan arvioitavan ihmisen kuuluvan ryhmään, jossa on 30% riski väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Täten 30 ihmistä 100:sta, jolla on näitä piirteitä, käyttäytyy tietyllä ajanjaksolla väkivaltaisesti. Tyypillisesti aktuaaristen menetelmien muuttujat ovat pääsääntöisesti niin sanottuja staattisia eli sen tyyppisiä muuttujia, joihin ei voi vaikuttaa mitenkään, kuten esimerkiksi ikä rikoksentekohetkellä tai väkivaltatekojen määrä. Se miten muuttujat valitaan eri menetelmiin voi olla taustateoriaan perustuvaa tai menetelmän kehittämisessä tehtyihin tutkimuksiin perustuvia⁹.

Harkinnanvarainen päätöksenteko tarkoittaa sitä, että päätös tehdään osittain tai kokonaan ammatillisen arvion pohjalta. Harkinnanvarainen päätöksenteko voi olla strukturoimaton, jossa päätös perustuu täysin intuitiiviseen prosessiin. Nykyisin keskeisin harkinnanvaraisen päätöksenteon tapa on strukturoitu ammatillinen arviointi (structured professional judgement, SPJ). Tämän tyyppinen arviointi perustuu niin tieteelliseen näyttöön ja ammatilliseen käytäntöön. SPJ on nykyään laajasti käytetty arviointitapa niin väkivallan riskiä kuin mm. psykopatiaa arvioitaessa. Yksi eniten käytetty riskiarviomenetelmä on HCR-20 (Historical, Clinical, and Risk Management Violence Risk Assessment Scheme), josta on käytössä nykyään kolmas versio¹⁰. Arviossa on 20 muuttujaa, josta 15 on taustamuuttujia, kuten epäsosiaalinen käyttäytyminen läpi elämän ja psykiatriset diagnoosit, 5 kliinistä muuttujaa, kuten ajankohtainen oivalluskyky koskien omaa väkivallan riskiä, ja 5 riskinhallintaa liittyvää muuttujaa, kuten odotettavissa olevat stressitekijät tai saatavilla olevat tukipalvelut.

4 Riskiarvioihin liittyvä tutkimustieto

Riskiarvioiden luotettavuuden tutkimuksissa ollaan kiinnostuneita ennustevaliditeeteista. Validiteetti ilmaisee sen, miten hyvin tutkimuksissa käytetty mittausten menetelmä mittaa juuri sitä tutkittavan ilmiön ominaisuutta, mitä on tarkoituskin mitata. Käytetyin ennustevaliditeetin menetelmä erilaisille diagnostisille mittareille ja arvioille nykyään on ROC-analyysi (receiver operating characteristic). Tällä menetelmällä saadaan laskettua erotteluarvo, joka kertoo todennäköisyyden sille, että satunnaisesti valittu väkivaltainen ihminen saa riskiarviossa korkeamman riskintason kuin satunnaisesti valittu ei-väkivaltainen ihminen¹¹. ROC-analyysin vahvuutena on, ettei tulosten tarkkuuteen vaikuta tutkijoiden päätöksenteko sekä sen riippumattomuus tapahtumien väestötason vaihtelusta¹². Yleisesti yli 0,7 ROC-arvoja tulkitaan hyväksi erottelukyvyyksi. Käytettävyydeltään parhaana arvona liittyen kliiniseen työhön pidetään positiivista ennustearvoa (PPV, positive predictive value), joka ilmoittaa sen osuuden arvioiduista, joiden väkivallan riskin arvioidaan olevan korkea ja jotka myöhemmin seuranta-ajan sisällä käyttäytyvät väkivaltaisesti¹³.

Tutkimuksissa saadut, aktuaaristen menetelmien ennustevaliditeetit vaihtelevat rikostyyppistä ja tutkimuksesta riippuen. Tarkasteltaessa seksuaalirikoksia, tutkimusten kokonaistulokset ovat vaihdelleet, mutta ovat pääosin erotuskyvyiltään hyviä¹⁴. Kun tuloksia tarkastellaan tarkemmin,

⁹Kevin Douglas – Stephen Hart – Christopher Webster – Henrik Belfrage - HCR-20V3: Assessing risk of violence – User guide. Burnaby, Canada: Mental Health, Law, and Policy Institute, Simon Fraser University.

¹⁰ Kevin Douglas – Stephen Hart – Christopher Webster – Henrik Belfrage

¹¹ Douglas G. Altman - J. Martin Bland, Diagnostic tests. 1: Sensitivity and specificity. *BMJ: British Medical Journal*, 308(6943), 1994, s. 1552.

¹³ Altman -Bland, 1994, s. 1552.

¹⁴ J. Paul Fedoroff, Deborah Richards, Rebekah Ranger, Susan Curry, The predictive validity of common risk assessment tools in men with intellectual disabilities and problematic sexual behaviors. *Research in*

havaitaan seksuaalirikollisten uusimisriskin kohdalla riskiarvioiden validiteettien olevan hyviä yleisten ja vakavuusasteeltaan vähäisempien seksuaalirikosten uusijoiden osalta¹⁵. Sen sijaan vakavien ja harvinaisten seksuaalirikosten kohdalla riskiarvioiden ennustusvaliditeetit ovat heikkoja¹⁶. Vakavien ja harvinaisten tekojen ennustevaliditeettia on itseasiassa vaikeaa ja osittain mahdotonta laskea, koska niin harva rikoksentekijä uusii niitä¹⁷. Tutkimuksissa, joissa on tutkittu erikseen seksuaalirikollisia uhrien suhteen erikseen lapsi- ja aikuisuhreja, tulokset olivat heikkoja¹⁸. Väkivaltarikoksien kohdalla ennustevaliditeetit ovat tutkimusten mukaan olleet ...

Harkinnanvaraisten arviointimenetelmien ennustevaliditeetit eivät ole kovin vakuuttavia tutkimustiedon valossa ja ovat usein aktuaarisia menetelmiä heikompia. Useammassa tutkimuksessa ei ole pystytty löytämään eroa väkivaltaisten ja ei-väkivaltaisten ihmisten väliltä eri harkinnanvaraisia riskiarvioita käyttäen¹⁹. Käytetyimmän riskiarviomenetelmän, HCR-20²⁰, positiivinen ennustearvo on eri tutkimuksissa 0,22-0,271²¹ ja 0,296–0,391 välillä. Tämä siis tarkoittaa, että jopa 78,8% niistä, joiden väkivallan riskin todettiin olevan korkea, eivät käyttäytyneet väkivaltaisesti seuranta-ajan sisällä. Isossa meta-analyysissä eri riskiarviomenetelmien positiiviset ennustearvot vaihtelivat matalasta keskitasoon²². Tarkasteltaessa muita eri riskiarvioiden erotteluarvoja ne vaihtelevat 0,5 ja 0,91 välillä²³.

5 Pohdinta

Jos asioita katsotaan puhtaasti tilastollisesta näkökulmasta, aktuaariset arviot ovat hyvin pitkälti tilastollisesti optimoituja. Se tarkoittaa sitä, että arvioiden muuttujat on valittu sen mukaan, että

developmental disabilities. 57, 2016, s. 29-38; Carolin Kröner, Cornelis Stadtland, Matthias Eidt, Norbert Nedopil, The validity of the Violence Risk Appraisal Guide (VRAG) in predicting criminal recidivism. *Criminal Behaviour and Mental Health* 17(2) 2007, s. 89–100

¹⁵ Gabrielle Sjösted, Martin Grann - Risk Assessment: What is Being Predicted by Actuarial Prediction Instruments? *International Journal of Forensic Mental Health* 1 (2) 2002, s. 179-183

¹⁶ Sjösted – Grann, 2002, s. 179-183

¹⁷ Martin Rettenberger, Anna Matthes, Douglas P. Boer, Reinhard Eher, Prospective Actuarial Risk Assessment A Comparison of Five Risk Assessment Instruments in Different Sexual Offender Subtype. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 54 (2) 2010, s. 169-18

¹⁸ James Vess, Alex Skelton. Sexual and violent recidivism by offender type and actuarial risk: Reoffending rates for rapists, child molesters and mixed-victim offenders. *Psychology, Crime & Law* 16(7) 2010, s. 541-554.

¹⁹ Gabriele Vojt, Lindsey DG Thomson, Lisa A. Marshall, The predictive validity of the HCR-20 following clinical implementation: does it work in practice?. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 24(3), 2013, s. 371-385.

²⁰ Kevin Douglas – Stephen Hart – Christopher Webster – Henrik Belfrage

²¹ John Tully, HCR-20 shows poor field validity in clinical forensic psychiatry settings. *BMJ Ment Health*, 20(3), 2017, s.95-96.

²² Seena Fazel, Jay P. Singh, Helen Doll, Martin Grann, Use of risk assessment instruments to predict violence and antisocial behaviour in 73 samples involving 24 827 people: systematic review and meta-analysis. *Bmj*, 345, 2012.

²³ Gabriele Vojt, Lindsey DG Thomson, Lisa A. Marshall, 2013, s. 371-385; Liselotte Pedersen, Kirsten Ramussen, Peter Elsass, HCR-20 violence risk assessments as a guide for treating and managing violence risk in a forensic psychiatric setting. *Psychology, Crime & Law*, 18(8), 2012, s. 733-743 ; Chi Meng Chu, Michael Daffern, James RP Ogloff, Predicting aggression in acute inpatient psychiatric setting using BVC, DASA, and HCR-20 Clinical scale. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 24(2), 2012, s. 269-285; Vivienne de Vogel, Tamara De Beuf, Stephane Shepherd, Richard D. Schneider, Violence risk assessment with the HCR-20V3 in legal contexts: A critical reflection. *Journal of personality assessment*, 104(2), 2022, s. 252-264; Catherine M. Wilson, Sarah L. Desmarais, Tonia L. Nicholls, Stephen D. Hart, Johann Brink, Predictive validity of dynamic factors: assessing violence risk in forensic psychiatric inpatients. *Law and human behavior*, 37(6), 2013, s. 377; Laura S. Guy, Cliff Kusaj, Ira K. Packer, Kevin S. Douglas, Influence of the HCR-20, LS/CMI, and PCL-R on decisions about parole suitability among lifers. *Law and Human Behavior*, 39(3), 2015, s. 232.

niiden yhdistelmä korreloi mahdollisimman vahvasti otospopulaatioissa havaittujen tekojen kanssa²⁴. Esimerkiksi nuorena alkanut väkivaltainen on muuttuja, joka luultavasti on yhteydessä vahvasti vankilapopulaation väkivaltarikosten kanssa ja sen voidaan nähdä olevan hyvä muuttuja ennustamaan väkivaltakäyttäytymistä. Ongelma tulee siinä, että arvioiden otospopulaatioissa ei ole eroteltu erilaisia tekoja ja niiden yleisyyttä. Esimerkiksi pahoinpitelyt ovat paljon yleisempiä kuin tapot tai murhat. Täten arviot saavat kiinni ennemmin niistä yleisimmistä väkivallan teoista, koska muuttujat ovat optimoitu niihin paremmin, kuin taas vakavampien ja harvinaisempien tekojen arviointi on heikompaa. Tässä tulee ottaa huomioon se, että harvinaisten tapahtumien ennustaminen kaiken kaikkiaan on hankalaa. Silloin kuin jonkun tapahtuman väestötason todennäköisyys on 1%, lähes täydellinenkin menetelmä on useammin väärässä kuin oikeassa²⁵.

On hyvin tiedossa, että uusintarikollisuuden on todettu eri tutkimuksissa olevan vähäistä elinkautisesta vankeusrangaistuksesta vapautuneilla²⁶. Täten koska uusintarikollisuus ja väkivalta ovat harvinaisia tapahtumia, on väkivallan riskiarvioiden erottelukyky hyvin rajallinen rikoksia uusivien ja ei uusia rikoksia tekevien välillä. Laajassa tutkimuksessa vain 41% niistä ihmisistä, joiden väkivallan riskin arvioitiin olevan keskinkertainen tai korkea tekivät väkivaltarikoksen, 23% niistä, joiden seksuaalisen väkivallan riskin arvioitiin olevan korkea tai keskinkertainen, tekivät seksuaalirikoksen ja 52% niistä, joiden yleisen riskiarvion mukaan olivat korkean tai keskinkertaisen riskin, tekivät mitään rikosta²⁷. Suomessakin väkivaltarikon arviota käytetään yhtenä kriteerinä, kun Helsingin hovioikeus päättää elinkautisvankien ehdonalaisuuteen pääsystä. Arvioiden teko on muuttunut systemaattiseksi vuoden 2011 lakimuutoksen jälkeen. Laajassa tutkimuksessa todettiin Suomessa elinkautisvankien uusintarikollisuuden olevan alhaista, vain noin 12,7% vapautuneesta vangista tekee uuden rikoksen 3 seurantavuoden aikana²⁸. Yhteneväisesti muualla tehtyjen tutkimusten kanssa, suomalaisessa tutkimuksessa havaittiin riskiarvioiden heikosti soveltuvan elinkautisvankien uusimisriskiä arvioimaan ja arvioissa johdonmukaisesti arvioitiin uusimisriskiä korkeammaksi kuin mitä se seuranta-ajalla todettiin olevan²⁹.

Kuten aiemmin on sanottu, aktuaarisissa menetelmissä saadut riskiryhmät ovat ryhmätason laskelmia. Kuitenkin kun mietitään erilaisia päätöksentekoa, joihin arvioita käytetään, käsitellään niissä yksilötasoa. G2i-ongelma viittaa siihen, että miten ryhmätason tiedosta voidaan tehdä yksilötason päätelmiä. Tätä ongelmaa voidaan lähestyä tarkastelemalla luottamusvälejä ja yksilötason virheiden mahdollisuutta. Luottamusväli, esimerkiksi 95% luottamusväli, kertoo sen välin, jossa toistettaessa arviota x kertaa, 95 prosenttia tuloksista voidaan arvioida olevan. Jos menetelmän luottamusväli on todella iso, silloin menetelmän erottelukyky on hyvin heikko. Täten vaikka ensi silmäyksellä jokin menetelmä saattaisi ennustaa suhteellisen luotettavasti jotain

²⁴ Sjösted – Grann - 2002, s. 179-183

²⁵ George Szukler, Violence risk prediction in practice. *The British Journal of Psychiatry*, 178(1), 2001 84-85.

²⁶ Sarah M. Manchak, Jennifer Lynne Skeem, Kevin S. Douglas, Utility of the Revised Level of Service Inventory (LSI-R) in predicting recidivism after long-term incarceration. *Law and human behavior*, 32, 2008, s. 477-488.; Anderson, 2019; Alex A. Piquero, Wesley G. Jennings, J.C. Barnes, Violence in criminal careers: A review of the literature from a developmental life-course perspective. *Aggression and Violent Behavior*, 17(3), 2012, s. 171-179.; Matti Tolvanen, Alice Keski-Valkama, Tarja Koskela, Jussi Pajuoja, Mika Rautanen, Jari Tiihonen, Sasu Tyni, Miisa Törönen, Emilia Eskelinen, Vaarallisuuden ja väkivaltarikon arviointi, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163635/VNTEAS_2021_70.pdf

²⁷ Fazel, Singh, Doll, Grann, 2012.

²⁸ Tolvanen, Keski-Valkama, Koskela, Pajuoja, Rautanen, Tiihonen, Tyni, Törönen, Eskelinen, 2021.

²⁹ Tolvanen, Keski-Valkama, Koskela, Pajuoja, Rautanen, Tiihonen, Tyni, Törönen, Eskelinen, 2021.

lopputulosta, ei se todellisuudessa erottele riskiryhmiä toisistaan selkeiksi ryhmiksi, vaan eri ryhmät ovat enemmän tai vähemmän päällekkäisiä. Aktuaaristen menetelmien mukaan väkivallan riski määritellään väkivallan todennäköisyytenä, joka on ryhmätasolla esiintymistiheys eli kuinka moni ryhmästä käyttäytyy väkivaltaisesti³⁰. Ryhmätasolla taas luottamusväli on epävarmuus siitä, että kuinka moni ryhmästä käyttäytyy väkivaltaisesti⁹. Esimerkiksi riskin todennäköisyyden voidaan arvioida olevan 30% ja 95% luottamusvälin olevan 25-35%. Nämä määritelmät eivät kuitenkaan toimi yksilötasolla, koska ei voida määritellä mitään esiintymistiheyttä yksilön käyttäytymiselle. Yksilötasolla luottamusväli on yksinkertaisesti epävarmuus siitä, että tuleeko ihminen tekemään ennustettua käyttäytymistä³¹. Tätä luottamusväliä on pyritty laskennallisesti arvioimaan ja tuloksien mukaan yksilötasolla eri riskikategoriat olivat käytännössä päällekkäisiä eivätkä siis erotelleet yksilöitä toisistaan juuri ollenkaan³².

6. Lopuksi

On ymmärrettävää, että päätöksenteon tueksi halutaan jonkinlaisia perusteita. Riskiarvioiden käyttö on lisääntymässä oikeudellisissa päätöksenteoissa ja näitä arvioita ei juurikaan kyseenalaisteta oikeudessa³³. Laajassa tutkimuksessa, jossa tutkittiin 5181 elinkautista vankia, todettiin vapautumisen perusteiden nojaavan vahvasti tehtyihin riskiarvioihin³⁴. Vaikka aktuaariset menetelmät vaikuttavat tilastollisesti olevan päteviä menetelmiä tukemaan päätöksentekoa, on tiedostettava niiden rajoitteista. Väkivallan riskiarvioiden ennustevaliditeettitulosten tulkinta ei ole täysin yksiselitteistä. Tuloksia voidaan selittää monella tavalla eikä ole olemassa suoraa tilastollista tapaa erotella eri tekijöiden vaikutusta tuloksiin. On myös huomattava, että validiteettitutkimuksissa on edelleen parannettavaa³⁵.

Päätöksenteossa tulee ottaa huomioon myös se, että näissä arvioissa on paljon staattisia tekijöitä, joihin ei voida vaikuttaa ja täten pidentynyt vankilatuomio ei välttämättä muuta riskiä millään tavalla. On tutkimuksia, jossa on todettu keskeisempien ennustavien tekijöiden olevan mm. ikä rikoksentekohetkellä, onko asunut biologisten vanhempien luona 16-vuotiaaksi asti ja minkälaisia vammoja uhri sai³⁶. Näihin tekijöihin ei voida pidentyneellä vankeusrangaistuksella vaikuttaa, koska ei ole minkäänlaista interventiota, joilla näitä tekijöitä muuttaa. Silloin, kun riski nähdään tämän tyyppisenä staattisena¹⁴ ilmiönä, ohjaa se havaitsemaan sitä mitä ei tule tehdä, esimerkiksi päästää

³⁰Stephen D. Hart, The role of psychopathy in assessing risk for violence: Conceptual and methodological issues. *Legal and criminological psychology*, 3(1), 1998 121-137.

³¹Stephen D. Hart, David J. Cooke. Another look at the (Im-) precision of individual risk estimates made using actuarial risk assessment instruments. *Behavioral sciences & the law* 31(1) 2013, s. 81-102.

³²Stephen D. Hart, David J. Cooke, 2013, s. 81-102.

³³Jennifer Cox, Jaymes Fairfax-Columbo, David DeMatteo, Michael J. Vitacco, Megan R. Kopkin, Caroline Titcomb Parrott, Elizabeth Bownes, An update and expansion on the role of the Violence Risk Appraisal Guide and Historical Clinical Risk Management-20 in United States case law. *Behavioral sciences & the law*, 36(5), 2018, s. 517-531

³⁴Guy, Kusaj, Packer, Douglas, 2015.

³⁵Seena Fazel, Matthias Burghart, Thomas Fanshawe, Sharon Danielle Gil, John Monahan, Roggin Yu, The predictive performance of criminal risk assessment tools used at sentencing: Systematic review of validation studies. *Journal of Criminal Justice*, 81, 2022.; Sarah L. Desmarais, Kiersten L. Johnson, Jay P. Singh, Performance of recidivism risk assessment instruments in US correctional settings. *Handbook of recidivism risk/needs assessment tools*, 2018, s. 1-29; Jay P. Singh, Sarah L. Desmarais, Richard A. Van Dorn, Measurement of predictive validity in violence risk assessment studies: A second-order systematic review. *Behavioral Sciences & the Law*, 31(1), 2013, s. 55-73.

³⁶Carolin Kröner – Cornelis Stadtland - Matthias Eidt – Norbert Nedopil - The validity of the Violence Risk Appraisal Guide (VRAG) in predicting criminal recidivism. *Criminal Behaviour and Mental Health* 17(2) 2007, s. 89–100

ihmistä ehdonalaisuuteen sen sijaan, että pohditaan miten tilannetta voitaisiin parantaa³⁷. Keskeistä on pohtia miten pidentyneet vankilatuomioiden vaikutukset vaikuttavat yksilöön. Tutkijat ovat nostaneet esille vankilatuomioiden negatiivisen vaikutuksen, jossa ihmisen oleminen sisällä kriminaalijärjestelmässä nähdään yhtenä kriminologisenä tekijänä itsessään ja tämä pidentynyt järjestelmässä oleminen voi täten vaikuttaa yksilön myöhempään elämäntapaan³⁸. Voidaan miettiä esimerkiksi sitä, että miten pitkä poissaolo yhteiskunnasta vaikuttaa uudelleensopeutumiseen tai mitä tukiverkostolle tapahtuu pitkien vankeustuomioiden aikana. Vankeustuomioiden tiedetään olevan heikkoja keinoja vähentää rikollisuutta³⁹. Tämän lisäksi on näyttöä siitä, ettei vankeustuomioilla ole vaikutusta uusintarikollisuuteen verrattuna muihin keinoihin, kuten ehdonalaisuuteen⁴⁰.

Kun tarkastellaan kliinisten arvioiden heikkoja ennustevaliditeetteja, voidaan pitää mielessä, että riskiarvioiden tarkoitus on kliiniseen työhön tarkoitettu arvio⁴¹. Nykyään tämän tyyppisten riskinarvioiden pääpaino on riskitekijöiden hahmottamisessa, riskiskenaarioiden ja varsinkin riskinhallintasuunnitelman muodostamisessa. Täten psykometriset menetelmät eivät tavoita sitä, että arvioinnin jälkeen tarkoituksena on toteuttaa yksilöllistä riskinhallinnan keinoja niille, joiden väkivallan riskin arvioidaan olevan korkea. Heikkoja ennustevaliditeetteja saattaa siis selittää enemmän onnistunut riskinhallinta kuin epäonnistuneet arviot. Tätä ei kuitenkaan voida tilastollisilla analyyseillä erotella⁴². Jos heikot ennustevaliditeetit selittyvät onnistuneilla riskinhallinnan keinoilla, niin tällöin pitäisi olla havaittavissa epäsuoria todisteita. Tällainen epäsuora todiste voi olla väkivallan väheneminen tietyssä populaatiossa sen jälkeen, kun otettu käyttöön aktiiviset riskinhallinnan keinot⁴³. Onkin löydetty viitteitä siitä, että väkivalta vähenee, kun toimivia riskisuunnitelmia toteutettiin⁴⁴. Toisaalta ei ole tutkimustuloksia siitä, että tämän tyyppinen lopputulokseen vaikuttaminen vaikuttaisi näiden arviointimenetelmien ennustetarkkuuteen⁴⁵.

On pohdittava mihin käyttötarkoitukseen arvioita tulisi käyttää. On näkemyksiä, että arviot soveltuvat lähinnä karkeaan seulontaan tai hoidon tulosten arviointiin⁴⁶. Riskiarvioiden käytön huonona seuraamuksena voi olla vankilatuomioiden kasvu⁴⁷. Suomessakin on jo nähtävillä lievää tuomioiden pidentymistä vuoden 2000 jälkeen, mutta mitään selkeää ei voida vielä vetää, koska tapauksia on kerääntynyt liian vähän⁴⁸.

³⁷ Chelsea Barabas, Madars Virza, Karthik Dinakar, Joichi Ito, Jonathan Zittrain, Interventions over predictions: Reframing the ethical debate for actuarial risk assessment. In *Conference on fairness, accountability and transparency*, 81, 2018, s. 62-76.

³⁸ Barabas, Virza, Dinakar, Ito, Zittrain, 2018, January.

³⁹ Steven Durlauf, Daniel Nagin, Imprisonment and crime: Can both be reduced? *Criminology & Public Policy*, 2001, 10(1), s. 13-54

⁴⁰ Durlauf – Nagin, 2001

⁴¹ de Vogel, De Beuf, Shepherd, Schneider, 2022

⁴² Laura E. O'Shea, Marco M. Picchioni, Fiona L. Mason, Philip A. Sugarman, Geoffrey L. Dickens, Differential predictive validity of the Historical, Clinical and Risk Management Scales (HCR-20) for inpatient aggression. *Psychiatry Research*, 220(1-2), 2014, s. 669-678.

⁴³ Vojt, Thomson, Marshall, 2013; O'Shea, Picchioni, Mason, Philip A. Sugarman, Geoffrey L. Dickens, 2014

⁴⁴ Vojt, Thomson & Marshall, 2013; Pedersen, Ramussen, Elsass, 2012.

⁴⁵ Martin Rettenberger, Anna Matthes, Douglas P. Boer, Reinhard Eher, Prospective Actuarial Risk Assessment A Comparison of Five Risk Assessment Instruments in Different Sexual Offender Subtypes

⁴⁶ Gabriele Sjöstedt - Martin Grann, 2002, s. 179-183

⁴⁷ Barabas, Virza, Dinakar, Ito, Zittrain, 2018.

⁴⁸ Tolvanen, Keski-Valkama, Koskela, Pajujoja, Rautanen, Tiihonen, Tyni, Törönen, Eskelinen, 2021.